

Элеманова Р.Т.

окутуучу

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

[rimmaelemanova@mail.ru](mailto:rimmalemanova@mail.ru)

ЧҮЙ ОБЛУСУНУН КУРУЛУШ ТАРИХЫНДАГЫ АЙРЫМ ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨР

Аннотация. Бул макалада Чүй облусундагы курулуштун XX кылымдагы өзгөчөлүктөрү талданат. Чүй облусу Кыргызстандагы өнөр жайы жана айыл чарбасы өнүккөн аймактарынын бири болуп эсептелинет. Тарыхый жактан алганда, Чүй өрөөнүнүн аймагы XIX кылымдын аягына чейин сейрек эл жашаган аймак болгон. Бирок индустриалдаштыруунун алкагында Чүй облусу XX кылымда өнөр жай борборуна айланып, СССРдин ар кыл республикаларынан келген мигранттарды өзүнө тарткан. Мунун натыйжасында өнөр жай шаарларынын жана калктуу конуштардын курулушу өсүш ала баштаган. Шаарлардын башкы пландарын кабыл алуу Кыргызстанда шаардык мейкиндикти системалуу пландаштыруунун башаты болду. Бул мезгилде Фрунзенин архитектурасы менен шаар курулушунун өнүгүшү шаарды кийинки жаңылоолорго жана кеңейүүгө негиз түздү. Кыргыз шаар курулушунун негизи бекемделип, келечекте урбанистикалык долбоорлорду натыйжалуу ишке ашырууга мүмкүнчүлүк берди.

Негизги сөздөр: Чүй облусу, курулуш, шаарлар, Кыргызстан тарыхы, социалдык, маданий, тарыхый, мурас, аймак таануу.

Элеманова Р.Т.

преподаватель

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г. Бишкек

ОСОБЕННОСТИ В ИСТОРИИ СТРОИТЕЛЬСТВА ЧУЙСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация. В данной статье анализируются особенности строительства в Чуйской области в XX веке. Чуйская область считается одним из наиболее развитых промышленных и сельскохозяйственных регионов Кыргызстана. С исторической точки зрения, до конца XIX века территория Чуйской долины была малонаселённой. Однако в рамках индустриализации Чуйская область в XX веке превратилась в промышленный центр, привлекавший мигрантов из различных республик СССР. В результате начался рост строительства промышленных городов и населённых пунктов. Принятие генеральных планов городов стало началом системного планирования городского пространства в Кыргызстане. В этот период развитие архитектуры и градостроительства Фрунзе создало основу для последующих модернизаций и расширения города. База кыргызского градостроительства укрепились, что в дальнейшем позволило более эффективно реализовывать урбанистические проекты.

Ключевые слова: Чуйская область, строительство, города, история Кыргызстана, социальное, культурное, историческое, наследие, регионоведение.

Elemanova R.T.

Lecturer

Kyrgyz state university named after I. Arabaev

FEATURES IN THE HISTORY OF CONSTRUCTION IN CHUY REGION

Abstract. This article analyzes the features of construction in the Chuy region during the 20th century. The Chuy region is considered one of the most developed industrial and agricultural areas of Kyrgyzstan. From a historical perspective, until the end of the 19th century, the territory of the Chuy Valley was sparsely populated. However, within the framework of industrialization, in the 20th century the Chuy region turned into an industrial center that attracted migrants from various Soviet republics. As a result, the construction of industrial cities and settlements began to grow. The adoption of master plans for cities marked the beginning of systematic urban planning in Kyrgyzstan. During this period, the development of architecture and urban planning in Frunze laid the foundation for subsequent modernizations and the expansion of the city. The foundation of Kyrgyz urban planning was strengthened, which later made it possible to implement urban projects more effectively.

Keywords: Chuy region, construction, cities, history of Kyrgyzstan, social, cultural, historical, heritage, regional studies.

XX кылымда Кыргызстандын Чүй облусу курулуш тармагында олуттуу өзгөрүүлөргө туш болуп, алар дүйнөлүк архитектуралык багыттарды да, жергиликтүү өзгөчөлүктөрдү да чагылдырды. Биз Чүй облусундагы курулуштагы өзгөрүүлөрдү бир нече мезгилдерге бөлүп карадык. 1-мезгилди алсак, лгачкы советтик мезгил (1920–1930-жж.). Бул мезгилде региондо активдүү урбанизация жана индустриализация жүрдү. Жаңы шаардык борборлорду жана өнөр жай объектилерин куруу заманбап курулуш технологияларын жана материалдарын колдонууга муктаж болгон. Бирок ресурстардын чектелгендигин жана имараттарды тез арада куруу зарылдыгын эске алуу менен, жыгач жана кирпич сыяктуу жергиликтүү материалдар кеңири пайдаланылган. Региондо терең тамыр жайган жыгач устачылыгы жаңы шарттарга ыңгайлашып, салттуу ыкмаларды советтик архитектуранын элементтери менен айкалыштырып колдонгон.

2-мезгил, Орто мезгил (1940–1960-жж.). Согуштан кийинки жылдар турак жайлардын жана коомдук имараттардын массалык курулушу менен мүнөздөлдү. Бул мезгилде кеңири колдонулган «кирпич стили» деп аталган ыкма популярдуу болду. Анын негизги өзгөчөлүгү - кирпичти курулуш материалы катары гана эмес, декоративдик максатта да колдонуу болгон. Имараттардын фасаддары татаал оймо-чиймелер жана орнаменттер менен кооздолуп, аларга өзгөчө көрүнүш берген. Бул стиль өзгөчө чакан жана орто шаарларда кеңири таралып, жергиликтүү таш уста-чеберлер фасаддардын ар кандай жасалгаларын жаратышкан.

3-мезгил, Советтик мезгил (1970–1980-жж.). Бул мезгилде типтүү долбоорлорго жана панелдик үйлөрдүн массалык курулушуна өтүү байкалган. Калктын тез өсүшүн камсыз кылуу максатында архитектуралык чечимдерде бирдейликке басым жасалган. Бирок Чүй облусунда архитектурага улуттук элементтерди киргизүү тенденциясы сакталган. Мисалы, коомдук имараттарды жасоодо кыргыз элинин маданий мурасын чагылдырган мотивдер колдонулган.

4-мезгил, постсоветтик мезгил (1990-жж. жана андан кийин). СССРдин кулашынан кийин региондун курулуш тармагы экономикалык кыйынчылыктарга туш болгон. Бирок ошол мезгилде курулуштун салттуу ыкмалары кайра жанданып, шаарлардын жана айылдардын тарыхый көрүнүшүн сактоого кызыгуу күчөгөн. Замандын долбоорлору заманбап технологияларды колдонуу менен маданий мурастарга урмат менен айкалышууга умтулат, бул тарыхый имараттарды реставрациялоодо жана жаңы объекттерди салууда салттуу мотивдерди колдонууда көрүнөт.

Ошентип, XX кылымда Чүй облусундагы курулуш динамикалуу өнүгүү, салт менен инновациянын айкалышы жана социалдык-экономикалык шарттарга ылайыкташуу менен мүнөздөлгөн. Чүй өрөөнүнүн борбордук бөлүгүндөгү Ак-Суу тармагы Улуу Жибек жолунун негизги багыттарынын бири болуп саналат жана бул маршрут орто кылымдагы шаарлардын

азыркы Кыргыз Республикасынын аймагына таралышын шарттаган. Бул жол Борбор Азиянын негизги соода борборлорун Кытай менен байланыштырган, бул урбанизациянын, сооданын, маданияттын жана региондун саясий түзүмүнүн өнүгүшүнө өбөлгө түзгөн [1, 116-б.].

Облустун региондук географиялык жана стратегикалык өзгөчөлүктөрү бар. Чүй өрөөнү тарыхый жактан трансазиятык коммуникациялар системасында маанилүү роль ойногон, Кытай, Борбор Азия жана Жакынкы Чыгышты бириктирген байланыш түйүнүн түзгөн. Ак-Суу тармагы Тянь-Шань жана Фергана өрөөнүн кесип өткөн татаал жол тармагына кирген. Бул маршруттун негизги артыкчылыктар деп эсептесе болот. Жакшы табигый шарттар: түшүмдүү жерлер, дарыялар жана суу булактары жашоо жана соода үчүн ыңгайлуу шарттарды камсыз кылган. Тоолор аркылуу өтүү жолдору: маршрут салыштырмалуу жеткиликтүү ашуулар аркылуу өтүп, кербендерге Тянь-Шанды кесип өтүүгө мүмкүнчүлүк берген. Ири шаарлар менен байланыш: Караханиддер доорунун маанилүү саясий жана маданий борбору болгон Баласагун менен байланышты камсыз кылган. Орто кылымдагы урбанизация жана шаардык маданият. Ак-Суу тармагында Улуу Жибек жолунда орто кылымдагы шаарлар жана калктуу конуштар өнүккөн, мисалы: Баласагун - X–XII кылымдарда Караханиддер мамлекетинин борбору, маданий жана саясий борбор. Ак-Бешим (тааныштырууга ылайык эски Суяб катары белгиленген) - батыш түрк каганаттарынын эң маанилүү шаарларынын бири [2, 16-б.].

Невакет - соода жана устачылык борбору катары чоң мааниге ээ шаар. Бул шаарлар региондун экономикасынын, соодасынын, устачылыгынын жана маданиятынын өнүгүшүндө маанилүү роль ойногон. Аларда согдийлер, түрктөр, кытайлар, арабдар жана башка элдердин өкүлдөрү өз ара аракети бар көп улуттуу чөйрө гүлдөп турган.

Маршруттун экономикалык маанисин айтсак, Ак-Суу тармагы Чүй өрөөнүн экономикасынын өнүгүшүнө салым кошкон, төмөнкүлөрдү стимулдаган: Эл аралык соода: кербендер жибек, керамика, металл, дары-дармек, курал ташышкан. Устачылык өндүрүшүн өнүктүрүү: шаарлар айнек, жез, тери жана текстиль буюмдары менен таанымал болгон. Айыл чарбасын жайылтуу: кербен шаарларын колдоо үчүн ирригациялык системалар өнүккөн. Маданий жана диний таасир: ар түрдүү аймактар менен активдүү байланыштар диндердин жана маданий салттардын жайылышына өбөлгө түзгөн. Чүй өрөөнүнөн шаарларда көрүнгөн маданий жана диний таасирлер. Буддизм (б.з.ч. эрте кылымдарда жайылып, Ак-Бешимдеги табылган археологиялык материалдар далил). Зороастризм (отко сыйынуу салттарынын издери). Ислам (Караханиддер доорунда жайылып, мечиттердин жана медреселердин гүлдөшүнө алып келген). Согдий маданияты (соода жана устачылык элитасы катары согдийлер урбанизациянын өнүгүшүндө маанилүү роль ойногон).

Маршруттун төмөндөшүнүн себептери, XIII–XIV кылымдарга карата Ак-Суу тармагынын мааниси Монгол козголоңу жана шаарлардын талкаланганы менен төмөндөй баштаган (XIII кылым). Эл аралык соода жолдорунун өзгөрүшү (XIV–XV кылымдар). Караханиддер мамлекетинин алсызданышы жана саясий туруксуздук.

Андан кийин көптөгөн орто кылымдагы шаарлар кыйроого учурап, региондун соода борбору катары ролу азайган. Ак-Суу тармагы Чүй өрөөнүнүн орто кылымдагы шаарларынын өнүгүшүндө абдан маанилүү роль ойногон. Ал сооданын, устачылыктын, шаардык маданияттын өнүгүшүнө, ошондой эле ар кандай диндердин жана салттардын жайылышына өбөлгө түзгөн. Бирок убакыт өткөн сайын соода жолдорунун жана саясий кырдаалдын өзгөрүшү менен бул маршрут өз маанисин жоготкон. Бүгүнкү күндө археологиялык изилдөөлөр бул маршруттун бүтүндөй Борбор Азия үчүн тарыхый маанисин жакшыраак түшүнүүгө мүмкүнчүлүк берет.

1954-жылы археолог Лев Романович Кызласов жүргүзгөн изилдөөлөр Чүй өрөөнүнүн орто кылымдагы тарыхын, өзгөчө Ак-Бешим шаарчасынын (эски Суяб катары таанылган) изилдөөлөрүндө маанилүү этап болуп эсептелет. Негизги ачылыштардын бири – көрүстөнү бар христиандык чиркөө (IV объект), ал региондун эрте орто кылымдагы диний жана маданий турмушуна жарык чачат.

Тарыхый контексти карасак, Ак-Бешим шаарчасы VI–XII кылымдар аралыгында жашап, Улуу Жибек жолунда маанилүү борбор болуп, VII кылымда Батыш Түрк каганатынын борбору болгон. Көрүстөнү бар христиандык чиркөө табылышы согдийлер, несториандык чиркөөлөрдү камтыган христиандык коомдордун Борбор Азияда активдүү жайылганын тастыктайт [3, 89-б.].

Несториандык чиркөө - христиан дининдин багыты, согдийлер, парфияндар жана түркдөр арасында таралган. Ал Улуу Жибек жолунда маданий алмашуунун маанилүү ролун ойноп, Византияны, Парсийди, Борбор Азияны жана Кытайды байланыштырып турган.

Археологиялык табылгалар жана Л.Р. Кызласовдун жеке салымы 1954-жылкы казуулардан алынган маалыматтарды камтыйт. Негизги ачылыштары эстесек, несториандык чиркөөлөргө мүнөздүү сыйынуучу бөлүмү бар төрт бурчтук имарат. Фрескалардын издери жана христиандык символика фрагменттери. Борбор Азия жана Кытайдагы чиркөөлөргө окшош планировка. Христиан салттары боюнча жерге берилген адамдардын калдыктары (дененин батышка карап коюлушу, колдордун кыстырылганы). Согдий жана сирий тилдеринде жазылган жазуулары бар кабыр таштары. Христиандар менен жергиликтүү калктын тыгыз байланыштарын көрсөткөн үй-бүлөлүк буюмдар ж.б.

Л.Р. Кызласовдун жеке салымы жана 1954-жылкы казуулар Ак-Бешим шаарчасында Кыргызстандын орто кылымдагы тарыхын түшүнүүгө чоң салым кошкон. Көрүстөнү бар христиандык чиркөөнүн табылышы региондун диний жана маданий алмашуунун борбору катары маанисин тастыктаган. Бул ачылыш Чүй өрөөнүн Улуу Жибек жолунун экономикалык түйүнүн гана эмес, ар түрдүү диндер жана этностор тынчтыкта жашаган аймак катары көрсөтөт.

Чүй облусунун өнүгүүсү алгачкы советтик мезгилде (1920–1930-жылдар). 1920–1930-жылдары Чүй облусу урбанизация жана индустриализация менен байланыштуу олуттуу өзгөрүүлөргө туш болгон. Советтик бийлик региондун экономикасын активдүү реформалап, аны айыл чарба аймагынан өнөр жай-агрардык аймакка айландырган. Бул шаардык борборлорду, өнөр жай ишканаларын жана инфраструктуралык объекттерди курууну, ошондой эле жаңы курулуш технологиялары жана материалдарын колдонууну талап кылган [4, 67-б.].

Орто Азияда Совет бийлиги орногондон кийин экономикалык системаны масштабдуу модернизациялоо башталган. Бул мезгилде Чүй облусунун өнүгүшүнө таасир эткен негизги факторлор бар. Айыл чарбасын коллективдештирүү (1920-жылдардын аягынан 1930-жылдарга чейин) – колхоздор жана совхоздор түзүлүп, калктуу конуштардын өсүшүнө алып келген. Индустриализация убагында заводдорду, электр станцияларын жана жолдорду куруу зарылдыгы болгон. Мамлекеттик урбанисттик саясат – жаңы административдик жана өнөр жай борборлорун түзүү эле. Ошентип, XX кылымдын башында Чүй облусунун калкы негизинен айылдык болгон. Бирок 1920–1930-жылдары шаарлардын, өзгөчө республиканын борбору Фрунзенин (азыркы Бишкек) активдүү өсүшү башталган. Фрунзе региондун негизги өнөр жай жана административдик борборуна айланган. Бул мезгилде алгачкы заводдор, электр станциялары жана жолдор курулган. Ошондой эле Токмак, Кант жана Кара-Балтада шаардык инфраструктуранын өнүгүүсү, өнөр жай ишканалары жана транспорттук түйүндөр менен байланыштуу башталган [5, 13-б.].

Шаарлардын алгачкы генеральдык пландары иштелип чыгып, ага өнөр жай аймактары, турак жай кварталдары жана социалдык инфраструктура объектилери (мектептер, ооруканалар, административдик имараттар) кирген.

Советтик индустриализация программасы жана өнөр жайды өнүктүрүү жаңы өндүрүш объектилерин түзүүнү караган, бул өз кезегинде олуттуу курулуш иштерин талап кылган. Чүй облусунда индустриалдык өсүүнүн негизги багыттары: Айыл чарба өнөр жайын өнүктүрүү – элеваторлорду, май заводдорун, текстиль ишканаларын куруу. Алгачкы электр станциялары өнөр жай жана турак жай объектилерин энергия менен камсыз кылган. Темир жана авто жолдорду куруу СССРдин башка региондору менен байланыш түзүү үчүн. Ишканаларды куруу типтүү советтик технологияларды колдонуу менен жүргөн – темир-бетон, кирпич, жергиликтүү таш колдонулган. Курулуш тармагында индустриализация өнүккөн, бул имараттарды куруу ылдамдыгын жогорулаткан. Совет бийлиги курулушта жаңы технологияларды активдүү

киргизген: Чоң имараттарды курууда темир-бетон конструкциялар колдонулчу. Стандарташтырылган долбоорлор турак жай жана административдик имараттарды тез курууга мүмкүнчүлүк берген. Мамлекеттик курулуш уюмдары объектилерди куруу процессин көзөмөлдөгөн. Карьерь ишканаларын өнүктүрүү жергиликтүү курулуш материалдарын (кир, кирпич, сүйрүк таш) колдонууга мүмкүнчүлүк берип, курулуштун баасын арзандаткан. Айыл тургундары азыркы күнгө чейин бул материалдарды колдонуп келишет.

Урбанизация жана индустриализациянын социалдык кесепеттерине шаардык калктын өсүшү кирген. Шаарларга жумушчулар жана дыйкандар агылып келген. Иш менен камсыз болуу структурасынын өзгөрүшү жана айыл чарба эмгегинен өнөр жай жумушуна өтүү байкалган. Заводдор жана фабрикалар жанында бир нече жергиликтүү жумушчу калктуу конуштар түзүлгөн. Бирок 1930-жылдары индустриализация катуу коллективдештирүү менен коштолгон, бул күч менен көчүрүүлөргө, репрессияларга жана региондун көптөгөн тургундарынын жашоо деңгээлинин начарлашына алып келген [6, 89-б.].

1920–1930-жылдары Чүй облусу активдүү урбанизация жана индустриализация процесстеринен өткөн, бул анын кийинки өнүгүшүн аныктаган. Жаңы шаарлардын, ишканалардын жана инфраструктуралык объектилердин курулушу регионду өнөр жайлык түзүмгө өтүүгө тездеткен. Заманбап курулуш технологияларын колдонуу экономика жана калктын өсүшү үчүн бекем негиз түзүүгө мүмкүндүк берген. Бирок бул өзгөрүүлөр коллективдештирүү жана репрессиялар менен байланышкан татаал социалдык өзгөрүүлөр менен коштолуп, региондун тарыхында терең из калтырган. Чүйдүн Чоң каналы (БЧК) Кыргызстандагы эң ири ирригациялык система болуп, Чүй облусунда сугат суусу жана айыл чарбасы үчүн негизги роль ойнойт. Канал үч негизги тармактан турат: БЧКнын Батыш, Чыгыш жана Түштүк бутакары, бул анын кеңири тармактанганын жана ар кайсы райондор үчүн маанилүүлүгүн көрсөтөт.

БЧК Бишкекти түндүк бөлүгүнөн чыгыштан батышка кесип өтүп, анын таасири айылдык гана эмес, шаардык аймактарга да тийерин көрсөтөт. Каналды инженер М. В. Патрушев долбоорлоп, бул анын кесипкөй техникалык ыкмасы жана чоң инженердик иштери жөнүндө кеп кылат. Мындай ирригациялык объекттерди түзүү кургакчыл аймактарда айыл чарбасын өнүктүрүү үчүн стратегикалык мааниге ээ болгон. Агротуруктуу жерлерди суу менен камсыз кылып, айыл чарба өндүрүшүнүн өсүшүнө салым кошот. Региондун экологиясы жана суу балансы үчүн маанилүү, анткени ал көптөгөн райондор үчүн негизги суу булагы болуп саналат. Бишкек аркылуу өтүп, шаардык инфраструктурага жана аба-ырайына таасир этет. Чүйдүн Чоң каналы – уникалдуу ирригациялык долбоор, ал Чүй облусунда сугат менен камсыздоону, айыл чарбаны жана инфраструктураны өнүктүрөт. Анын тармактангандыгы жана Бишкек аркылуу өтүшү региондун экономикасы жана экологиясы үчүн анын масштабын жана маанилүүлүгүн көрсөтөт [7].

1938–1950-жылдары Бүгүнкү күнгө чейин Бишкектин архитектуралык көрүнүшүндө маанилүү роль ойногон коомдук жана маданий объектилер курулган:

- «Ала-Тоо» кинозалы (кинотеатр) (1938, архитектор В. Калмыков) – алгачкы ири коомдук имараттардын бири.
- Медициналык институттун имараты (1939, архитектор Ф. Стеблин) – билим берүү архитектурасында маанилүү объект.
- Пионерлер үйү (1939–1951, архитектуралар Ф. Стеблин, В. Нусов) – ошол мезгилдин стилин жана советтик шаар курулушунун социалдык багыттарын чагылдырат.
- Республикалык прокуратурасынын имараты (1941, архитектор В. Верюжский) – ошол доордогу административдик архитектуранын үлгүсү.
- 1940-жылдардын аягынан Фрунзенин түштүк бөлүгүндө ВДНХ комплекси (азыркы ВДНХ Кыргызстан) курула баштаган – айыл чарба жана өнөр жай көргөзмөлөрүнүн маанилүү борбору.
- Андан кийин борбордук ТЭЦ курулган, ал азыркы күнгө чейин иштеп келет, бирок советтик мезгилдеги курулуш сапаты белгиленет.

Шаарлардын генералдык пландарын кабыл алуу Кыргызстанда шаардык мейкиндикти системалуу пландаштыруунун башаты болгон. Бул мезгилде Фрунзенин архитектурасы жана шаар курулушу кийинки модернизациялар жана шаарды кеңейтүү үчүн негиз түзгөн. Кыргыз шаар курулушунун негизи бекемделип, келечекте урбанистикалык долбоорлорду натыйжалуу ишке ашырууга мүмкүндүк берген. 1939–1950-жылдар Фрунзенин архитектуралык образынын формалашуусунда маанилүү этап болгон. Генералдык реконструкция схемасы шаарды системалуу өнүктүрүүгө өбөлгө түзүп, жаңы көчөлөрдүн, паркдардын, коомдук имараттардын жана өнөр жай зоналарынын курулушуна алып келген. Бул өзгөрүүлөр Кыргызстандын борборунун кийинки өсүшү үчүн негиз салган жана республикада шаар курулушунун өнүгүшүнө таасир эткен [8].

1970-жылдары СССРде, анын ичинде Кыргызстанда турак жай шарттарын жакшыртуу жана шаар чөйрөсүн өнүктүрүү боюнча чоң аракеттер жасалган. Бул процессинин маанилүү бөлүгү болуп типтүү турак жай долбоорлору жана чакан архитектуралык формаларга активдүү көңүл буруу эсептелген. 98, 105-жана 106-сериядагы турак үйлөр архитектор Е. Писарский жетекчилигинде иштелип чыгып, советтик мезгилде массалык турак жай курулушунун негизи болгон. 105-серия эң популярдуу жана кеңири колдонулган, ал беш жана тогуз кабаттуу чоң панелдик үйлөрдү камтыган, квартира пландоосу жакшыртылган, бул көптөгөн советтик жарандардын жашоо шарттарын жакшырткан. Архитекторлор Е. Писарский, В. Седов жана инженерлер А. Мозговой, А. Тэвс, А. Афонин, В. Анистратовдун эмгеги өлкө үчүн маанилүү деп таанылып, 1978-жылы алар Кыргыз ССРдин илим жана техника жаатындагы мамлекеттик сыйлыгына татыган [9].

Бул типтүү долбоорлор массалык турак жай курулушунда негизги роль ойногон, анткени шаар калкынын активдүү өсүшү жана урбанизация шартында турак жай маселесин тез жана натыйжалуу чечүүгө мүмкүндүк берген. Бул шаар архитектурасынын өнүгүшүнө олуттуу салым кошкон жана архитекторлор менен инженерлердин мамлекеттик деңгээлде таанылышы бул өзгөрүүлөрдүн маанилүүлүгүн тастыктаган [10, 352-б.].

XX кылымда Чүй облусу курулуш тармагында олуттуу өзгөрүүлөргө туш болгон, бул өзгөрүүлөр урбанизация, индустриализация жана региондун социалдык трансформациясы менен байланыштуу болгон. Курулуштун өнүгүүсүнүн негизги өзгөчөлүктөрү:

1. Индустриализация жана урбанизация. XX кылымдын ортосунда Чүй облусу Кыргызстандагы маанилүү өнөр жай борборуна айланган. Бул Бишкек, Токмок, Кара-Балта сыяктуу шаарлардын активдүү өнүгүшүнө жана жаңы турак жай кварталдарын, өнөр жай ишканаларын жана социалдык объектилерди камтыган инфраструктуранын түзүлүшүнө алып келген.
2. Турак жай курулушунун өнүгүшү. Бул жаатта квартиралары жакшыртылган турак жай имараттарын массалык куруу аркылуу калктын жашоо шарттары жакшыртылган. XX кылымдын 70-жылдарында турак үйлөрдүн типтүү долбоорлору иштелип чыгып, курулуш ылдамдыгын жогорулатууга салым кошкон.
3. Инфраструктуранын өнүгүшү. Курулуш тармагын өнүктүрүүнүн маанилүү элементи катары жаңы магистралдар, өнөр жай зоналары, ошондой эле парк жана башка коомдук мейкиндиктер түзүлгөн, бул шаар тургундарынын жашоо сапатын жакшырткан.
4. Социалисттик пландалган экономика шартындагы курулуш. Шаарлар жана айылдык калктуу конуштар рационалдуу пландалып, экономика жана социалдык инфраструктуранын тең салмактуу өнүгүшүн камсыз кылган.
5. Архитектуралык жана инженердик жетишкендиктер. Бул мезгилде театрлар, парктар, билим берүү жана медициналык мекемелер сыяктуу социалдык жана маданий объектилерди камтыган бир катар ири архитектуралык долбоорлор ишке ашырылган.

Натыйжада, XX кылымда Чүй облусундагы курулуш региондун өнүгүшүндө, жергиликтүү калктын жашоо шарттарын жакшыртууда жана облустун, өзгөчө анын административдик борбору Бишкектин, заманбап көрүнүшүнүн айкалыштырууда негизги роль ойнойт.

Колдонулган адабияттардын тизмеси:

1. Бернштам А. Н. Археологический очерк Северной Киргизии. - Фрунзе, 1941. С.122.
2. Бартольд В. В. Сочинения. - Т. 1. - М., 1963. С.760.
3. История Киргизской ССР. - Ч. 1. - Фрунзе, 1981. С.352.
4. Засыпкин Б. Н. Архитектура Средней Азии. - М., 1948. С.160.
5. Омуралиев Д. Д., Нарбаев К. З. История градостроительства Кыргызстана. С. 255.
6. Омуралиев Д. Д., Касымалиев Н. К. История развития и формирования архитектуры сельских населенных мест в Кыргызстане // Вестник КГУСТА. - Бишкек, 2011. - № 3(33). - С. 180-184.
7. Башня Бурана [Электрондук ресурс]. – Кирүү режими:
https://www.orexca.com/rus/kyrgyzstan/monuments/burana_tower.htm (караган күн: 01.09.2025).
8. Ак-Бешим [Электрондук ресурс]. – Кирүү режими:
<http://www.fallingrain.com/world/KG/02/AkBeshim.html> (караган күн: 01.09.2025).
9. Кызласов Л. Р. Ак-Бешим [Электрондук ресурс]. – Кирүү режими:
https://www.academia.edu/36923391/Леонид_Романович_Кызласов_Ак_Бешим_РА_pdf
(караган күн: 01.09.2025).
10. Элеманова Р.Т. Чүй облусунун социалдык абалы (1991-2000-жж.) И. Арабаев ат. КМУ Жарчысы 2024, №4/1. С. 352.

Рецензент: тарых илимдеринин кандидаты, доценттин м.а. Малабаев С.К.